

életre akart nevelni, ahol a jövő felnőttei már gyermekkorukban megtanulják a pontosságot, az egymásra figyelmet, megtanulják a közösség erejének megbecsülését, mert a harmónia csak együttes akarattal születhet meg. A tét nem kisebb, mint az, hogy létrejön-e a művelt Magyarország – vagy sem. A cél nem lehet kétséges – megvalósításáért össze kell fognia minden tényezőnek. Most – még – lehet. Néhai elnökünk is ránk bízta Móricz Zsigmond és Kodály Zoltán híres üzenetét: *„A tűznek nem szabad kialudni”*

Tisztelt volt elnökünk, drága Feri Bátyám a te nemes életed „kialudt”, de örökké megmarad emlékeinkben amit tettél és amit leírtál sok-sok könyvedben, amit maradandóan alkottál.

Isten áldjon, nyugodj békében !

Kertész Attila

Kháron ladikján együtt az öröklét felé...

Személyes búcsú a Bónis-házaspártól

Amikor az elmúlt napokban Sátoraljaújhelyen a Lavotta Emlékévet nyitó hangverseny alkalmával, a zenetudományi konferenciák előadójaként is ismert irodalomtörténész-professzorával, *Dr. Tusnády Lászlóval* közöltem a Bónis-házaspár visszatérését Teremtőjükhöz, egy török szólással választott:

„Ölüm bir karh devedir, her kapıda csöker...” A halál fekete teve minden kapuban letérdepel...

A Belgrád rakpart 27. kapujába érve pedig fájdalmasan hosszan elidőzött...

A Teremtő *Bónis Ferenc* (1932–2019) Széchenyi-díjas zenetudósnak és *Csajbók Terézia* (1927–2020) szoprán énekes, Erdemes művésznek hosszú életet adott. Házaspárként az előadó-művészet és a zenetudomány széles ösvényét bejárva, mintegy hat évtizeden át voltak egymásnak elválaszthatatlan társai. Együttléteink alkalmával, baráti társaságban európai utazásaik élményeit készséggel osztották meg. Bónis Ferencet az utóbbi hetekben aggodalommal töltötte el annak félelme, mi lesz hű Társával, ha ő megy el előbb? A Nagy Rendező vélhetően csupán ijesztgetésnek szánta, amikor elsőként a MTA doktort

A Bónis-házaspár otthonunkban, 2012-ben

szólította el... Bónis Ferenc, temetése után két nappal azonban feljött érte a „síri világból”, hogy Kháron ladikján most már együtt haladhassanak a túlsó part felé...

Csajbók Terézia énekművészi pályájáról lexikoni tömörséggel csupán annyit tudhatunk, hogy 1962-65 között a siennai Accademia Musicale Chigiana hallgatója volt. Országos ismertségre a Filharmónia szólistájaként tett szert, amelynek 1968-tól évtizedeken át volt koncertező művésze. Ezzel egy időben pedig Európa szinte valamennyi országában vendégszerepelt. Számos kortárs szerző – Farkas Ferenc, Kósa György, Viktor Kalabis, Ránki György, Seiber Mátyás, Szokolay Sándor – énekhangra írt művét tolmácsolta. A magyar dalirodalom – népdalok, virágénekek, kortárs művek – több évtizedes, magas színvonalú megszólaltatásáért 1985-ben Érdemes művész kitüntetésben részesült Csajbók Terézia laudációját is hiába keressük, pedig a vele együtt elismerésben részesült művészek méltatása hozzá férhető...

Halálhírét véve meghallgattam Csajbók Terézia énekhangján szomorúságában is szép *Isten hozzád, szülöttem föld!* – kezdetű Kodály-népdalt:

*Isten hozzád, szülöttem föld!
Énmiattam lehetsz már zöld;
Tiportalak, nem tiporlak.
Isten hozzád, már itthagylak.*

*Nem hitted el, édesanyám:
Két szál deszka a nyoszolyám;
Sűrű csillag és holdvilág,
Majd a fényes nap még süt rám!*

*Nem hitted el, édes rózsám:
Két szál deszka a nyoszolyám;
Sűrű csillag és holdvilág,
Ragyogó napfény se süt rám.*

*Azt se hittem volna soha:
Tömlöc oldalamat nyomja,
Bodor hajam lekoptassa,
Piros orcám meghervassza.*

Csajbók Terézia énekhangjáról csupán halvány, fiatalkori rádiós emlékeim vannak. Szomorúságomban a világhálón örömmel fedeztem föl több lemezét is. A *Balassi*-, valamint *Szokolay Jeremiada* szólókantáta szopránhangra, fuvolára, csembalóra és gordonkára – közreműködik a Magyar Barokk Trió – című lemezritkaság mellett én két Hungaroton Albumára szeretném ráirányítani a figyelmet. Az 1965-ben kiadott Bartók-lemezen Csajbók Terézia és Török Erzsébet magyar népdalokat énekelnek, Tusa Erzsébet kíséri zongorán. A Hungaroton másik (1981, szerkesztette Bónis Ferenc), Bartók-Kodály népdalokat őrző lemezén, Szűcs Lóránt zongorakíséretével Csajbók Terézia – egybeket mellett – a fenti, *Isten hozzád szülöttem föld...* kezdetű népdalt éneкли... Szép, kifejező szopránjától megborzongtam...

Csajbók Terézia, Bónis Ferenc,
Márkusné Natter-Nád Klára,
Iltzsés Mihály és Iltzsésné Kövendi Kata
a Lavotta 250 díszhangversenyen

tett megelőzni. Terézia nem volt bőkezű dicséretével, azonban amikor egy-egy neki tetsző hangverseny, vagy a tokaj-hegyaljai jégbor kóstolása után, egyre gyengülő látása miatt kart karba öltve magához húzott, elismerő szavaival nem fukarkodott...

Tisztelettel és szeretettel voltak egymás iránt, életük közös élményeiről Ferenc mindannyiszor boldog elégedettséggel beszélt.

A zenetudományok doktora

„Boldog, aki életét magának, barátjainak s hazájának élheti, s ennek életében is, halála után is használhat!”

A zenetudós életpályájára is minden bizonnyal Kazinczy Ferenc fenti értékrendje szerint tekinthetünk. Nem az én tisztem szerteágazó munkásságának megítélése, azonban a könyvespolcomon sorjázó több tíz dedikált kötete jelzi, életműve számos területen a magyar zenetörténeti kutatásra döntő hatású és valószínűleg még hosszú ideig az is marad.

Amit a lexikonok őriznek Bónis Ferencről: Szabolcsi Bence, Kodály Zoltán, Molnár Antal és Bárdos Lajos tanítványa, de 1952–57 között tanára volt Szőnyi Erzsébet is. A Magyar Rádióban 1950-től szinte nyugdíjazásáig, a Magyar Tudományos Akadémia Bartók Archívuma, a Zenetudományi Intézet, illetve a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem voltak munkahelyei.

Erkel Ferenc- és Szabolcsi Bence-díjjal tüntették ki az 1970-es években, a Magyar Érdemrend tiszti keresztjét pedig 1992-től viselhette.

Miközben a Bónis-házaspártól búcsúzom, azt a szinte idilli képet őrzöm magamban, amely a közös munkában és megtisztelő barátságukban együtt töltött két évtized során megéltem. Ferenc figyelmes, gyöngéd volt Teréziával szemben, de előzékeny úriember benyomását keltette a hölgyekkel szemben is, s akit – legyen az levélben, telefonbeszélgetés végeztével – búcsúzásakor a „kézcsók” üdvözlő formulában egyszerűen nem lehetett megérinteni.

Széchenyi-díját 2008-ban a magyar zenetudomány fejlődése és ápolása érdekében végzett munkájáért, különös tekintettel Erkel Ferenc és Mosonyi Mihály műveinek megismertetéséért és népszerűsítéséért kapta.

Az 1990-es években vendég-professzora volt a kölni egyetemnek, ahol magyar zenetörténetet tanított. A zenetudományok kandidátusa 1987-ben,

majd 2003-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia doktora.

Imponáló társadalmi szerepvállalása: alapító-elnöke a gyulai Erkel Ferenc Társaságnak, Szokolay Sándortól vette át az elnökséget a Magyar Kodály Társaságban és adta át Szőnyi Erzsébetnek. De elnökségi tagja volt a Magyar Muzsikus Fórumnak, valamint a MTA Zenetudományi Bizottságának is. Fővédnökséget vállalt – Balog Zoltán miniszter mellett – a Lavotta Emlékbizottságban a verbunkos-szerző születésének 250. évfordulójának tiszteletére szervezett programok fölött.

Bónis Ferenc a magyar zenetudomány kiemelkedő alakja, rendkívül gazdag és szer-teágazó szerzői és szerkesztői életművet hagyott az utókorra, elsősorban Kodály és Bartók vonatkozásában, de nevéhez fűződik a 19. századi zenetörténeti – elsősorban Csermák, Rózsavölgyi, Erkel, Mosonyi – kutatások kiteljesedése is. Zenetörténeti munkásságának elismeréseként Abaúj és Zemplén máig egyetlen művészeti díját, az 1990-ben alapított Lavotta János-díjat 2007-ben a Lavotta Alapítvány kuratóriuma Bónis profesz-szornak ítélte.

Lavotta János-díj átvétele

Egy különös ember, különleges barát...

Amikor először találkoztunk, éppen annyi volt évei száma, mint most az enyém (67), s azóta mögöttünk hagytunk két évtizedet. Istenem, mily' kegyelmi állapotban telt ez a húsz esztendő! Az imádott Budapest, Bécs, Köln – életének meghatározó színterei – mellett nem kerülte el figyelmét a vidéki Magyarország – Pécs, Gyula, Sátoraljaújhely – magyar zenetörténetet gazdagító ténykedése sem.

A millennium évében egy váratlan telefonhívással kezdődött: Bónis Ferenc vagyok... A véleményemet kérte, az Erkel Ferenc Társaság kezdeményezésére Tállyán, Lavotta utolsó tartózkodási helyét jelölő, Kiss György alkotta rézdombormű elhelyezésében. Igazán nemes, önzetlen patrióta gondolat volt részéről. Azt a patikát kereste, ahol az életrajzi

források szerint a verbunkos-szerző végórát élte. A részletek megbeszélésére a fővárosba invitált, a Trófea Grillben volt első találkozásunk. Majd pedig a sikeres egyeztetések után 2001-ben felkérte a Lavotta

János Kamarazenekart, hogy a dombormű ünnepélyes leleplezése során Lavotta-darabok megszólaltatásával működjön közre az együttes. Ettől kezdve levelezéseink – beszélgetéseink alkalmával –, vélhetően a tudatalattiban rejtőzködő hiányérzeteink: számára a Gyermek –, nekem pedig az Apa jelenlétének tartóssá vált hiánya miatt – ő Jánoskámnak, én pedig Ferencnek szólíthattam. A gyulai Erkel Ferenc Társaság alapító-elnökéként szerzett tudomást a Zemplénben kibontakozó Lavotta-mozgalom addigi eredményeiről, és hasznosnak vélte, hogy mindezekről a legendás Erkel-konferenciák egyikén beszámoljak. A 2012-ig tartó elnöksége idején így lettem állandó meghívottként a zempléni Lavottakutatás hírvívője, a verbunkos-szerző, hegedűvirtuóz, az első színházi karmester, háztanító darabjainak megszólaltatója. Míg élek, hálás leszek azért a bizalomért, amely egyebek mellett abban is megnyilvánult, hogy a Bartók Rádió helyszíni közvetítésével megrendezett XVI. Történelmi hangverseny programját a Lavotta János Kamarazenekar játszotta. A zenetudományi konferenciák – professzori mentorálása, valamint aktív részvétele mellett – folytatódtak Sátoraljaújhelyen, Széphalmon, Tállyán, ahol Teréziával mindig jól érezték magukat. A zempléni konferenciák lehetőséget adtak arra is, hogy a 75., 80., 85. születésnapja alkalmából – az utóbbi kettő Kodálné Péczely Sarolta úrhölgy fővédnöksége mellett – a muzikulógusok szűkebb családja is köszönthette. Kitüntetett azzal, hogy születése 80. esztendejében, *Részlet az egészhez* címmel megjelent emlékkönyvben Kodály Zoltán úrasszony felkérésére Lavotta-dolgozatommal én is a köszöntők egyike lehettem. Mint ahogy felejthetetlen emlékként őrzöm meghívását a Magyar Tudományos Akadémiára, ahol doktori címe megvédésének folyamatát követhettem alig leplezett izgalommal.

XVI. Történelmi hangverseny Gyulán

Az utóbbi tíz évben rendszeressé váltak találkozásaink a fővárosban. Ezekre – egy kivétellel, amikor dolgozószobájában fogadott – kezdetben, igen csak praktikus okból, feleségeink társaságában egy-egy ünnepi ebéd elfogyasztására a Kárpátiában, a Trófea Grillben ültünk asztalhoz. Később a Belgrád rakparti lakástól néhány száz méterre lévő Dionysos Taverna lett törzshelyünk. A 87. születésnapja előtti utolsó együttlétünkig két-három havonta folytattunk családi és szakmai témájú beszélgetéseket. Ilyenkor elkérdezte sátoraljaújhelyi tisztelőit is: *mondj Jánoskám, hogy van Fehér Jóska és Sulyok Évának romlott-e az állapota?* (Előbbi a Kazinczy Ferenc Társaság elnöke, utóbbi a zempléni konferenciák moderátora.) A megnyugtató válaszaink után elővette agyonfogatott piros noteszát, s egyenként a még megírandó munkáiról mesélt lelkesen.

Közülük is a *Magyar zene-történeti tanulmányok* sorozatát záró 10. kötetét emlegette első helyen, – s amelynek tartalomjegyzéke már régen összeállt fejében – ezt követte volna Mosonyi Mihályról szóló-, de tervében volt egy különleges Kodály-tanulmány kötet megírása is. Közben pedig kifogyhatatlan – nem ritkán mosolyra fakasztó – történeteit hallgattuk a kortárs zenészvilág neves hazai és külföldi résztvevőiről...

Bármennyire is még hosszú évekre tervezte elvégzendő munkáit, – ilyenkor előszeretettel emlegette felmenőjét Rózsahegyről, akinek 89 éves korában papírgyára tönkrement, de 92 éves korára már ismét virágzó vállalkozást vezetett – azonban az elmúlás gondolata is vissza-visszatérően jelen volt beszélgetéseinkben. Az egyik alkalommal, – úgy fél évvel 84. születésnapja előtt – fontosnak érezte, hogy a következő történetet megossza velünk: *„Álmomban megjelent az Úr, és figyelmeztetett: Ferenc, úgy oszd be feladataid, mert a születésnapod már nem fogod megérni...”* Ez a látomás szemmel láthatóan folyamatos feszültségben tartotta. Igyekeztünk nyugtatgatni őt, s megígértük, hogy imádkozni fogunk egészségéért... Hívó ember lévén, Sátoraljaújhelyben még egy liturgia könyörgésébe

is belefoglaltam... Istennek hála, ekkor még nem következett be az Úr üzenete, azonban a félelem, hogy bármikor beteljesülhet, beszélgetéseinkben továbbra is jelen maradt. A 85. születésnapja megünneplésére készülődve például könnyed iróniával jegyezte meg: „köszöntés helyett legfeljebb emlékkonferenciát rendeztek majd...”

Lavotta születésének 250. évfordulója alkalmából rendezett sátoraljaújhelyi, széphalmi ünnepekre Teréziával érkezve Toyota autóját 2014-ben még maga vezette, azonban a jármű két évi mozdulatlansága után, hosszas rábeszélésre megvált az utcán porosodó esz-közétől. A többször szóba hozott galyatetői nyaralóján azonban már nem sikerült túladnia. Egyszerűen egyszerűen tett említést könyvtáráról, amelyet a Kodály Archívumra szándékozott hagyni...

Ugyanekkor árulta el, mennyire szeretne még egyszer Bécsbe eljutni. Felajánlottuk, hogy a császárvárosban szívesen eltöltünk vele egy hosszú hétvégét. Pillanatok alatt összeállt a terv arról, mi mindent akar majd megmutatni nekünk. A megbeszélés indulás előtti napon a Zenetudományi Intézetben egyik előadója lett volna a Kodály Zoltán emlékére rendezett konferenciának. A moderátor azonban sajnálattal jelentette be, hogy Bónis Ferenc bizonytalan egészségi állapota miatt lemondta részvételét. Így Bécsbe is nélküle indultunk el...

Ebbe a gondolatsorba tartozik a 85. születési évében megjelent, nyolcvannyalc emlékezést tartalmazó *Így láttuk Kodályt* vaskos kötetének bemutatója a Kodály Emlékházban. Meghívott vendégként Vásáry Tamás zongorázott, aki előljáróban szabadkozva árulta el a hallgatóknak, hogy évek óta visszavonult a nyilvánosságtól, de Bónis Ferenc felkérésére ezúttal kivételt tesz. *Kodály Marosszéki táncok* megrendítően szép előadása közben a fényképezőgép keresőjében Bónis Ferenc arcát kémelve arra lettem figyelmes, hogy a meghatottságtól egy pillanatra eltorzultak vonásai... Mintha megérezte volna, hogy következő közös fellépésük már csak odaát lesz...

Utolsó, nyomtatásban megjelent nagy munkája, a három kötetes *Kodály Zoltán és az Universal Edition levélváltása* 2018 őszén a Kodály Emlékházban rendezett könyvbemutatója – ez volt utolsó nyilvános szereplése, amikor fényképeken is megörökíthettem – után már csupán egyszer találkozhattunk. Az áprilisi napsütés lehetővé tette, – bár egyre

bizonytalanabb léptekkel ugyan – de a görög étteremig elstáljunk. Már nem vette elő noteszát, terveit sem hozta szóba. Azonban aggodalmának adott hangot Terézia miatt, és arra kért bennünket, ha ő menne el előbb, vigyázzunk rá... Miközben kifejezte, mennyire örült együttlétünknek, – mert így legalább hosszú hetek után kimozdulhatott otthonából – visszakisértük a Belgrád rakpart 27. bejáratához. Búcsúzóul azt kérdezte, mikor jövünk legközelebb? A válasza kevésbé figyelve kérlett: *Jánoskám, jöjjetek mielőbb...* Mintha szüleim megannyiszor könyörgő hívószavát hallottam volna újra... Ezután a lépcsőház önműködő üvegajtója becsukódott mögöttem...

A levelezés kudarca mellett még háromszor kíséreltük meg a személyes találkozást, de hiába a reményt tápláló telefonígéretnek sora, a lépcsőház ajtaja már nem nyílt ki többé...

Temetek az én temetőmbe, ha már temetnem muszáj...

Arra a szent helyre, ahová Bónis Ferenc halhatatlan mesterei és példaképei: Kodály Zoltán, Bartók Béla, Szabolcsi Bence, Molnár Antal, Bárdos Lajos, Szőnyi Erzsébet, valamint a művészbarátok: Gerzson Pál, Kiss György, Szokolay Sándor, Csoóri Sándor, Ittész Mihály, Varga Imre már átköltöztek...

Dombóvári János